

○ Er valt niets meer te spelen

- Een gesprek met Jozef van den Berg -

Theatermaker, poppenspeler en acteur Jozef van den Berg werd in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw bekend met indringende, sprookjesachtige voorstellingen voor kinderen en volwassenen, waarin hij met humor maar zonder enige ironie grote levensvragen aansneed. Hoofdpersonage van deze voorstellingen was de Jongeman, een zoekende figuur die dicht bij Van den Berg zelf stond. Gaandeweg raakten zijn werk en zijn eigen zoektocht meer en meer verweven. Op 14 september 1989 stond hij voor het laatst op de planken. Getroffen door een sterke spirituele ervaring, bekeerde hij zich tot de orthodoxe kerk en besloot hij zich terug te trekken om zijn leven aan God te wijden. Tweeëntwintig jaar later beschrijft hij op uitnodiging van Theater Schrift Lucifer aan zijn vriend en geloofsgenoot Johannes van den Heuvel de ontwikkeling die hij met zijn theaterwerk doormaakte, tot aan de overtuiging dat hij zijn uiteindelijke 'voorstelling' niet moest spelen, maar moest leven.

Johannes van den Heuvel

Het wereldberoemde toneelstuk *Wachten op Godot* van Samuel Beckett werd in 1953 voor het eerst opgevoerd. Het was in de tijd van het existentialisme dat vooral in het naoorlogse Frankrijk sterk present was. Beckett, die destijds in Frankrijk woonde en zijn toneelstuk in het Frans schreef (*En*

attendant Godot), liet zich evenals de Frans-Roemeense toneelschrijver Eugene Ionesco bewegen door de geest van het existentialisme. In hun toneelstukken wordt het absurde en de zinloosheid van het bestaan benadrukt, gecultiveerd en bijna gekoesterd. Het bestaan speelt zich in het existentialisme af onder de lege hemel van Zarathoestra. De mens is in de wereld geworpen en metafysisch dakloos. God is dood. Dood verklaard. Toch heeft een van de vaders van het existentialisme, de Duitse filosoof Martin Heidegger, aan het eind van zijn leven in een beroemd gesprek met Der Spiegel gezegd: "Nur ein Gott kann uns noch retten!" Hij wist dus dat we onder een lege hemel, zonder 'een god' (Hij zegt uitdrukkelijk niet: 'de goden') verloren zijn. Blijkbaar kan een existentialist, misschien omdat hij bijna heldhaftig het naakte bestaan wil trotseren, vermoeden dat de mens zonder 'een god' verloren is. Je zou kunnen zeggen dat er in *Wachten op Godot* in de afwezigheid van Godot 'een godvormig gat' verborgen ligt. Voor Jozef van den Berg was *Wachten op Godot* in 1988 een aanleiding om *Genoeg Gewacht*, (*Beckett!*) te gaan maken.

Hoeveel keer heb je jouw laatste theaterstuk Genoeg Gewacht gespeeld?

Ongeveer tachtig keer in Nederland en vijf, zes of zeven keer in New York. In totaal denk ik wel zo'n negentig keer. Op 16 december 1988 was de eerste try out. Die werd gegeven in een schoenenloods van Otter Schoenen in Haften, die wat ruimte over had. We hebben die hal toen met z'n allen schoongemaakt en van binnen helemaal verbouwd tot een heus theater. Overigens bestond het decor zelf van *Genoeg Gewacht* uit een klein theatertje met een tribune waarop twaalf

houten klapstoeltjes stonden. Het waren dus eigenlijk twee theaters die elkaar aankeken.

*Had je het stuk *Genoeg Gewacht* toen al helemaal geschreven?*

Ik was nog aan het schrijven. Het was een stuk in ontwikkeling. Het wonderlijke van die eerste try-out was, ontdekte ik pas jaren daarna, dat het publiek eerst door een andere hal moest om in dat geïmproviseerde theater te komen. En in die hal stonden stellingen met duizenden dozen schoenen. Dat was heel opmerkelijk. Op dat moment heb ik niet beseft hoe mooi dat eigenlijk was!

Wat was daar zo bijzonder aan?

Later, toen ik hier al in mijn hutje zat, werd er een film over mijn roeping gemaakt. Ik las toen aan de filmmakers de eerste dialogen voor uit het *Wachten op Godot* van Samuel Beckett. Dat begint zo:

"Een landweg. Een boom. 's Avonds. Estragon, zittend op een lage heuvel, probeert zijn schoen uit te trekken. Hij trekt eraan met beide handen, hijgend. Hij geeft het op en rust uit. Dan probeert hij het opnieuw. Vladimir komt op."

Zo begint *Wachten op Godot*. Het begint dus met de schoen. Dat viel mij toen pas op. Het bijzondere is dus dat bij de eerste try out van mijn laatste stuk *Genoeg Gewacht* die schoenen daar allemaal stonden. Later heb ik er over nagedacht, over al die schoenen. Die schoenen, dat zijn wij natuurlijk. Een hele

grote berg schoenen, dat zijn alle mensen. Het is wel ontroerend dat het op die manier allemaal zo gelopen is. Het zijn toch allemaal van die kleine draadjes waarmee alles verbonden is.

Die associërende manier van denken speelde in jouw theater toch altijd al een rol?

Dat zou je zo misschien wel kunnen zeggen, ofschoon ik mij op dat moment zelf nog niet bewust was dat mijn theater op weg was naar iets in de werkelijkheid, het theater voorbij. Of misschien... wel heb ik altijd gespeeld met de werkelijkheid als deel van de voorstelling. Zo spoelt de Jongeman in *De Geliefden* bijvoorbeeld tijdens een storm aan in een koffer op een verlaten strand en zegt dan tegen het publiek: "Hebben jullie hier op mijn aanspoeling zitten wachten?" En "Wat zouden jullie gedaan hebben als ik een eindje verderop was aangespoeld?" Dat soort ideeën. Het zoeken naar een verbinding, zo van ik speel het en dat weet ik en tegelijkertijd is het écht. Ik spoel echt aan en jullie zitten daar ook echt. Ik wilde er een eenheid van maken, een verbinding, een wij. Ik heb wel eens aan iemand op de eerste rij de vraag gesteld "Zou het kunnen dat u hier nu niet zou zitten? Als u hier nu niet zit, dan zou de hele wereld anders zijn! Want dat zou betekenen dat er dan iemand anders zit, die er nu niet zit.

Heb je altijd gezocht naar dit soort uitbraken uit het theater? Naar inbraken in de werkelijkheid?

Ja, ik begon een voorstelling altijd vanuit een punt waar ik zelf was. Of beter gezegd, waar de Jongeman was, de figuur van mijn theater. Wat was hem overkomen in de voorgaande

voorstellingen? Ik probeerde mij voor te stellen "Waar zit hij nu?!" Ik ben op de een of ander wonderlijke manier in een heel intense zoektocht terecht gekomen. Die zoektocht was er altijd al wel. Die hield natuurlijk verband met mijn eigen zoeken en vragen, met mijn eigen leven ook, met de geestelijke weg waarop ik mij bevond. De Jongeman is altijd op een kruispunt van wegen. Hij komt altijd ergens langs. Het is een zwerver, de figuur van de Dwaas uit *Moeke en de Dwaas*. Op de Tarotkaart is hij degene die met een knapzak op weg gaat, op zoek is, iets mee gaat maken.

Je hebt het personage van de Jongeman voor het eerst gespeeld in 1980 in je voorstelling Moeke en de Dwaas waarmee je internationaal bekend bent geworden. Moeke en de Dwaas begint bij een boom net als Wachten op Godot. En de Jongeman is net als Vladimir en Estragon een zwerverfiguur. Heb je later bewust die verbinding met het toneelstuk van Samuel Beckett gezocht?

Ik had een ontmoeting met de bekende Belgische acteur Julien Schoenaerts † in maart 1988. Hij speelde toen, samen met zijn zoon Matthias, in de Beursschouwburg in Brussel de voorstelling *De Kleine Prins*, dat wonderlijk mooie boekje van Antoine de Saint-Exupéry. Ik had die dag een gesprek met de programmamakers van de Beursschouwburg en zij nodigden mij uit voor die voorstelling. Ik wist wat voor een groot acteur Julien Schoenaerts was en ik wilde hem graag zien en ontmoeten. Na de voorstelling kwam hij uit zijn kleedkamer en na een hartelijke, ontroerende begroeting zijn we met elkaar wat in de stad gaan drinken. Ik was op dat moment bezig met de ontwikkeling van een nieuwe voorstelling en zo ontstond het plan om samen iets te gaan

doen. Hij zei toen: "*Wachten op Godot*, Jozef, wat denk je daar van? Jij Vladimir, ik Estragon... nee, toch niet, ik Vladimir en jij Estragon." De Beckettiaanse verwarring begon al meteen...

Was het een serieus plan?

Het was een idee. Maar ik zag al gauw dat ik dat niet zou doen, omdat ik verder wilde gaan met mijn eigen ontwikkeling. Mijn broer Aloys was ernstig ziek geworden. We hoopten natuurlijk heel erg dat hij zou blijven leven, maar meer en meer werd duidelijk, dat hij het niet zou gaan redden. Door die hele situatie, tegen de achtergrond van mijn stervende broer, het toneelstuk *Wachten op Godot* en een boek dat ik gelezen had over Christus, ben ik toen op het idee gekomen van *Genoeg gewacht, Beckett!* En dat, in eerste instantie, echt als een stuk voor Julien en mij. Maar later heb ik toch besloten het alleen te gaan doen.

Je spreekt over een boek over Christus. Was je op dat moment al met het christelijk geloof bezig?

Op dat moment volgde ik al twintig jaar een meer oosterse filosofie, de weg van Gurdjieff. Ik zat in een oosterse zoektocht samen met een aantal zeer toegewijde mensen en we probeerden de leer van Gurdjieff te leren en te leven. We mediteerden, hadden gesprekken en werkten samen op een grote boerderij en probeerden vanuit een ernstige, serieuze en integere houding aan onszelf te werken.

Verwerkte je in jouw theater naast jouw persoonlijke zoektocht ook de filosofie van Gurdjieff?

Je kunt zeggen dat ik op een bepaalde manier heb geprobeerd om datgene wat ik zelf doorleefde en begon te begrijpen of dacht te begrijpen in mijn stukken vorm te geven. Bepaalde vragen, antwoorden... In mijn stukken *Moeke en de Dwaas* en in *Troev of de Verdrongen Visser* en in *De Geliefden* zie je steeds dat ik op zoek ben naar overgave, naar een beeld van overgave, naar iets dat groter is dan ikzelf, iets waaraan ik mij kan overgeven. Maar het blijft in die stukken ook altijd, hoe moet ik het zeggen...

In *Troev of de Verdrongen Visser* bijvoorbeeld verdwijnt Troev op een bijna mystieke wijze uit de woestijn, omdat hij al fietsend op een witte fiets opgenomen wordt door een wolk. En in *De Geliefden* komt het verhaal voor van de mot die in de kaars vliegt. De mot wil het licht leren kennen en vliegt er daarom telkens omheen en brandt zich er aan. Er wordt gezegd dat alleen door er zélf in te gaan, door in de vlam te vliegen, je het vuur kunt leren kennen. Maar dan word je natuurlijk door dit vuur verteerd en ben je er zelf niet meer.

In *Moeke en de Dwaas* heeft hij van mevrouw de heks een boekje gekregen waaruit hij elke avond, wanneer de familie slaapt, een stukje moet lezen. Hij pakt dan dit boekje en zegt tegen het publiek: "Ik ben nog steeds bij het eerste zinnetje en ik kán het maar niet begrijpen! En ik heb met mijzelf afgesproken, dat ik pas verder ga als ik het begrijp. Maar ik heb ook allang bedacht dat, als ik het dan uiteindelijk begrijp, ik waarschijnlijk het hele boek niet meer hoeft te lezen." Uiteindelijk leest hij het hardop voor: "Er is één ding in de wereld dat je nooit mag vergeten! Wanneer je alles vergeet, behalve dat ene, dan hoeft je je nergens zorgen over te maken. Maar wanneer je overal aan denkt, alles doet en niets

vergeet, maar je vergeet dat ene, dan heb je eigenlijk niets gedaan!" Dat is de tekst die hij leest. Later, als de Jongeman slaapt, komt de Tovenaar zeggen, dat de Jongeman die nacht zal sterven, en hij wijst daarbij op een klein wezentje dat in de binnenzak van de jas van de Jongeman zit. Het is het wezentje dat Moeke aan het begin van het verhaal de wereld in heeft geslingerd. De Jongeman is dat wezentje blijkbaar helemaal vergeten. Hij heeft er niet meer aan gedacht. Eigenlijk was dat toen, in 1980, ook al een idee: we leven, maar het allerbelangrijkste, dat zijn we eigenlijk vergeten. Dat allerbelangrijkste was toen nog je Zelf. Je hebt aan alles gedacht, maar je bent je Zelf vergeten. Je kunt niet weten wat je vergeet, als je het vergeet. Op het moment dat je de afspraak vergeet, weet je ook de afspraak niet. Dus op het moment dat je het weet, weet je pas dat je het vergeten was. In zekere zin heeft dat met de filosofie van Gurdjieff te maken. De mens moet zichzelf bewust zijn. Hij moet zichzelf herinneren. In die zoektocht zat ik twintig jaar lang. Op zoek naar je Zelf. Naar het Zijn. Naar bewust Zijn. Naar Zelfbewustzijn.

Maar door het schrijven en spelen van Genoeg Gewacht veranderde er iets?

Door de ontwikkeling van *Genoeg Gewacht* komt er dan tegenover de Jongeman ineens die niet vermoedde persoon van de onbekende schrijver, die er wél is of lijkt te zijn, maar die je niet kunt zien. Mogelijk een schrijver, op wie gewacht wordt, zoals in *Wachten op Godot*. Ik ben daar eigenlijk op een bijna jongensachtige en opstandige manier mee omgegaan. Ik liet Godot, die het in mijn gedachten niet meer kon verdragen dat er op hem gewacht werd, het stuk *Genoeg*

Gewacht schrijven. *Genoeg Gewacht, Beckett!*, geschreven door Godot, die vervolgens op zoek gaat naar een acteur, die dat stuk voor hem kan spelen. En die acteur, dat wordt dan de Jongeman.

De Jongeman was dus in dienst gegaan bij Godot?

In zekere zin wel, ja, er was in het stuk ook sprake van een 'zij het nog voorlopig' contract. Het idee van de schrijver komt overigens van mijn broer Aloys. Hij vond dat ik een schrijver voor mijn nieuwe theaterstuk moest zoeken, omdat hij bang was dat het allemaal veel te zwaar voor mij zou worden. Hij wist dat hij ging sterven. Als ik een schrijver zocht, die het stuk voor mij schreef, zou ik het zelf alleen nog maar hoeven te spelen. Maar ik heb dus geen echte schrijver gezocht, maar er een bedacht. En zo is de figuur van de onbekende schrijver in het spel gekomen.

Je zou dus kunnen zeggen dat je nog steeds op zoek was naar je Zelf.

Ja. Dat is ook zo. Ik had in *Genoeg Gewacht* eigenlijk het Oosten willen uitleggen. De zwerver die wacht op Godot, totdat hij ontdekt dat hij het Zelf is. Dat heb ik willen spelen. Daar kwam ik uiteindelijk bij uit. En de Jongeman wordt daarvan als acteur, als handelend wezen, de drager. Want hij zit in het theater en wacht op de schrijver van het stuk dat hij moet gaan spelen. Deze had hem die avond daar uitgenodigd om samen met hem het stuk te gaan lezen. En van de lichtman in het theater krijgt hij door licht aanwijzingen waar het stuk over zal gaan. En zo begint hij zijn zoektocht waarin hij eerst in een klein kleedkamertje het kostuum vindt van een

zwerver. Dat kostuum trekt hij aan. Hij gaat dan door van alles heen en vindt dan tenslotte als zwerver de kleren van de man op wie hij wacht. Dan vindt hij Godot. En zo wordt de zwerver uiteindelijk Godot... alsof ik dus wilde zeggen 'Wacht niet langer want je bent het Zelf!'

Genoeg Gewacht was dus eigenlijk een gespeelde zoektocht. Maar omdat het een open stuk was, liet je ruimte voor een echte, jouw persoonlijke zoektocht. Je hebt het negentig keer gespeeld, telkens anders.

Ja, het was een open stuk omdat ik gaandeweg ontdekte dat wat ik speelde op een of andere manier niet klopte. Je zou kunnen zeggen: ik had een recept voor een heerlijk gerecht en dat ging ik bereiden. Maar elke keer als ik ervan proefde, was de smaak toch niet goed. Kennelijk deed ik toch ergens iets verkeerd. Zo zat ik aan het einde van de voorstelling in de kleren van Godot onder een bloeiende boom. In *Genoeg Gewacht* waren er twee bomen, een dode boom en een bloeiende boom. De boom, waar de Jongeman uiteindelijk onder zat, was van een dode boom een levende, een bloeiende boom geworden, vol bloemen, als in het Paradijs. En daaronder zat de Jongeman met een glas wijn. In de kleedkamer van de zwerver stond een glas water. En in de kleedkamer van Godot stond een glas wijn. Dus in mijn stuk liet ik water in wijn veranderen! En dan zat ik uiteindelijk in die mooie kleren van Godot onder die bloeiende boom bij de muziek van de Stabat Mater van Vivaldi. Die muziek gaat over het Lijden van Christus! Dus dat was ontzettend gróót! De Moeder Gods die weent bij haar Gekruisigde Zoon, de Stabat Mater. En uitgerekend bij die muziek speelde *Genoeg Gewacht* zich af! En ik dacht steeds maar, het klopt zo niet. Ik

kan hier niet zomaar als een Boeddha onder een boom zitten. En wie is toch die onzichtbare lichtman die ik ook in mijn stuk had bedacht? Ben ik dat óók Zelf? Ben ik het allemaal Zélf! In een van de versies die ik heb gespeeld, kwam ik aan het eind na de voorstelling met een pet op en een stofjas aan als technicus bedanken! De mensen vonden het fantastisch, de lichtman die komt bedanken! Maar daarna dacht ik weer: "... en toch klopt er iets niet!"

Je kwam nog steeds niet tot een échte ontmoeting met je Zelf?

Nee, ik voelde me eigenlijk meer en meer onwaardig... en ook bleef ik steeds met vragen zitten. Je zou kunnen zeggen, als de mensen het stuk mooi en intrigerend vinden, dat het dan klaar is... Maar omdat ik mijn stervende broer iets wilde aanbieden dat waarachtig was, geen bos mooie plastic bloemen, maar een échte bos bloemen, iets dat ik in mijn eigen hart kon goedkeuren, blééf ik maar bezig met de vraag: Hoe kom ik toch op een rechtmatige manier met mijn Jongeman onder die bloeiende boom in het Paradijs te zitten? Dat zoeken, dat moet God, Die daar heel verborgen achter aanwezig was, toen al, maar Die Zich niet liet zien, gebruikt hebben om mij in zo'n positie te brengen, dat Hij Zich kon laten vinden. Eigenlijk heeft Hij mij door mijn zoeken, zonder mij te dwingen, in Zijn richting bewogen om Zich vervolgens werkelijk te laten zien op het moment, dat Hij dat wilde. En toen werd mijn stuk tot een werkelijke ervaring. God heeft mij toen laten zien dat Hij het Paradijs ís, dat Hij de Liefde is, dat Hij ons oneindig bemint. En natuurlijk kon ik het daarna niet meer spelen.

Was het één moment dat God Zich openbaarde of gebeurde dat geleidelijk?

Het was in zekere zin één moment, hét moment. Maar er was ook de dag vóór dat moment en de dagen na dat moment. Eigenlijk was het een periode van drie, vier dagen. Op de eerste dag, op 11 september 1989 begon ik te begrijpen dat iemand mij zocht, dat ik niet alleen op zoek was, maar dat ik ook gezocht wérd. Ik weet nog wel dat ik toen met mijn vragen die ik op dat moment had op mijn hotelkamer in Antwerpen zat en het boek Belijdenissen van Augustinus opensloeg in de hoop op een verduidelijking. Toen ik het boek had opengeslagen, las ik : "Het gebeurt wel eens Heer, dat iemand een boek openslaat en dat er dan op de plek waar hij dit boek openslaat het antwoord staat van de vraag die hij op dat moment heeft."

Het was ineens allemaal heel dichtbij gekomen...

Ja.

Maar God had Zich op dat moment nog niet aan je geopenbaard?

Nee. Ik had wel het gevoel gezien te worden. Ik had aan *Genoeg Gewacht* in de zomervakantie een heel nieuw stuk toegevoegd dat ik op 12 september, de dag van de Belgische première, voor het eerst zou spelen. Je kunt je niet voorstellen in wat voor een spanning ik toen geleefd heb. Maar ik begreep innerlijk dat het écht moest. Ik wist dat ik iets op het spoor was. Je zou werkelijk gek kunnen worden van dat alsmaar zoeken. Ik heb wel eens gedacht, dat dit niet gebeurd is,

omdat *Genoeg Gewacht* ontstaan is vanuit het verlangen om hulp te zoeken voor mijn broer, om hem iets waarachtigs aan te bieden. We werden allemaal geconfronteerd met een verdriet en een verlies en een pijn... Ik was op zoek naar mijzelf en niet op zoek naar God. Maar God, Hij heeft als het ware gezien, zonder dat ik mij dat zelf realiseerde, dat mijn zoeken naar mijzelf een verborgen zoeken was naar Hém. Want in feite kun je ook alleen maar door het vinden van God, jezelf vinden. Want als je een kind bent van God, als je een zoon bent van een vader, dan word je door het vinden van je vader ook de zoon! Je kunt nooit in je eentje tot zoon 'groeien'. Je wordt pas zoon, als je zegt: "vader!" Dat is eigenlijk wat er gebeurt. Op het moment dat je God vindt, word je op dat ogenblik degene die je bent. Het schilderij wordt pas het schilderij op het moment dat het de schilder ontmoet. Vóór dat moment wéét het schilderij helemaal niet waar het vandaan komt.

Je hebt ontdekt dat iets niet kan bestaan zonder iemand?

Ja, iets kan niet uit zichzelf bestaan. Het was de schrijver die zijn woordje (en dat ben ik dan) wilde ontmoeten. Zolang het woordje de schrijver nog niet heeft ontmoet, weet het woordje nog niet dat het een woordje is.

Hoe is de voorstelling van Genoeg Gewacht op 12 september 1989 eigenlijk verlopen?

Die voorstelling was voor veel mensen denk ik niet goed meer te volgen. Maar voor mijzelf was dit de versie waarin ik, zonder dat overigens op dat moment te beseffen, mijn eigen stoppen al gespeeld heb. Dus ik had het nodig om dat te

spelen, ofschoon ik die middag op 12 september 1989 mijn ontmoeting met God heb gehad. God heeft mij in de kleedkamer, op de plek waar de acteur écht acteur is, op het meest intieme plekje van een acteur, daar heeft God Zich laten vinden. Dus het heeft allemaal heel erg met dat theater te maken. Het is niet gebeurd in mijn slaapkamer, niet in mijn tuin, maar in het theater.

Op de plaats waar de acteur van rol verwisselt?

Ja, in de kleedkamer, dáár heeft God antwoord gegeven. Dus Hij heeft me eigenlijk ook als acteur, in mijn beroep, willen ontmoeten. De acteur is een verteller en hij wil vertellen. Ik wilde vertellen over het zoeken. Het zoeken én het vinden. Maar dat laatste lukte op de een of andere manier niet. Die middag was ik bezig een brief te schrijven, een brief die ik die avond voor het eerst in mijn stuk wilde gebruiken. Aan het einde van *Genoeg Gewacht* vindt de Jongeman hoog op een stoel in de lucht, hangend tussen hemel en aarde, de tekst van het stuk, dat hij moet gaan spelen. "Eindelijk de tekst!", roept hij. Die tekst wordt hem aangereikt van boven. Vanuit het kap van het theater komt de opgerolde tekst aan een onzichtbaar draadje naar beneden. En bij die tekstrol, wilde ik die avond een persoonlijke brief van de onbekende schrijver voegen. En ik bedacht... Ja, waarom heb ik dat eigenlijk bedacht?...hoe het ook zij, in ieder geval gaf ik zo de onbekende schrijver de mogelijkheid om nu de Jongeman iets te vragen, want tot dan toe was het altijd de Jongeman, die de vragen stelde. Deze vraag, dit persoonlijk woord van de schrijver, had ik al in mijn hoofd, maar de brief zelf moest ik nog schrijven. *Genoeg Gewacht* ontwikkelde zich heel erg in het moment, van dag tot dag, van uur tot uur, bijna van minuut

tot minuut. Aan de hand van wat er gebeurde, kreeg het vorm. En die tekst, die ik had bedacht, eigenlijk mijn laatste troef, luidde als volgt: "Beste Jongeman! Nu heb jij mij zoveel gevraagd... Mag ik jou nu eens iets vragen? Waarom zie jij steeds maar niet dat Ik niet komen kán, omdat Ik er al ben!?" Ik schreef het woordje 'Ik' toen inderdaad met een hoofdletter waardoor ik God dus heel diep van binnen, bijna onbewust in mijn stuk en in mijn leven toeliet. En terwijl ik dat zo in mijn kleedkamer tussen alle kostuums en spiegels plechtig, op briefpapier, zat te schrijven, legde God ineens, op dat moment, als het ware uit het niets, Zijn hand op mijn hart, waardoor ik werkelijk door de Liefde die Hij mij gaf, ervoer, dat ik een vraag op schreef, die Hij mij Persoonlijk stelde. En zo heeft Hij Zich aan mij uitgelegd.

Had je deze ervaring vlak voordat de voorstelling begon?

Het was in de late middag en de voorstelling zou om acht uur 's avonds beginnen.

Wat gebeurde er in de tussenliggende tijd?

Ik wist toen echt: Ik heb antwoord gekregen van....God! Maar ik kon er met niemand over praten. Ik dacht: dit moet ik bewaren, dit moet ik voor mijzelf houden. Maar God heeft mij écht antwoord gegeven. Ik kon op dat moment nog niet zien dat ik niet meer zou spelen. Dat kon ik niet begrijpen. Ik kon begrijpen: God is er. Christus is God. En Hij heeft Zich... o mijn God... Hij heeft Zich laten zien. En dat betekent dat de versie die ik nu heb dé versie is die ik moet spelen.

En die versie ging je dus die avond spelen?

Ja. Het was de versie waarin ik de tekst die ik had gevonden, weer zou offeren, weer zou teruggeven. En dan... Ik was altijd bezig met de vraag: Hoe kom ik onder die boom? Hoe kan ik die mooie kleren aandoen? Hoe kom ik in dat licht? Zoals gezegd, ik had al eerder bedacht dat de Jongeman op een stoel in de lucht terecht komt en dat onder hem een houten kist staat, een doods-kist bijna, waarvan de deksel die avond voor het eerst langzaam vanzelf zou opengaan. Mijn technicus had er nog dag en nacht aan gewerkt om dit mogelijk te maken. En dan zou hij die tekst in de kist laten vallen. Het was een beeld van loslaten, van overgave, in zekere zin van sterven. Dat hadden we de dag daarvoor ook gerepeteerd, nog voordat ik op mijn hotelkamer, die wonderlijke ervaring had met het boek van Augustinus. We hebben de tekst verzwaaard met lood en ik ben op die stoel gaan zitten hoog in de lucht en heb toen die tekst één, twee, drie keer en nog vaker in de kist laten vallen. En steeds viel hij er loodrecht naar beneden in, precies zoals ik bedacht had. Het kon gewoon niet fout gaan. En wat gebeurde er aan het einde van de voorstelling op 12 september, ik laat de tekst vallen en deze valt inderdaad recht naar beneden maar tot mijn grote, grote schrik valt hij, vlak voordat hij in de kist zou verdwijnen, er toch naast! Ik zag het van bovenaf precies gebeuren... ineens ging hij opzij en viel er naast! "Offer niet aanvaard...", dat was mijn eerste gedachte.

Het stuk liep dus ineens anders dan je verwachtte?

Vanaf dát moment wist ik, omdat God Zich die middag écht had laten zien en omdat ik wist dat Hij met mij bezig was, dat het tóch niet de versie was die ik moest spelen. Het was tóch nog weer anders. Nadat de tekst naast de kist was gevallen,

gebeurde er daarna, aan het slot van de voorstelling op 12 september, nog iets heel opmerkelijks. De kist gaat zonder tekst erin weer dicht. De Jongeman komt op zijn stoel naar beneden. Hij pakt de tekst die naast de kist ligt en legt deze op de kist. Dan trekt hij toch! de mooie kleren van Godot aan en loopt naar de gordijnen. Die zouden dan opengaan en dan zou hij het licht inlopen. Dát was mijn bedoeling. En ik sta voor die gordijnen en... ze gaan niet open! Ze gaan gewoon niet open! Niemand begreep later waarom niet, maar ze gingen gewoon niet open.

Jozef van den Berg in *Genoeg Gewacht* (1988-1989). Foto Bert Nienhuis

Dus deze versie van Genoeg Gewacht, waarvan je dacht dat het de definitieve versie was die je overal op je tournee in België zou gaan spelen, bleek het dus ook weer niet te zijn?

Ik weet nog goed dat ik na de voorstelling tegen mijn manager zei: " Onbegrijpelijk! Het is opnieuw nog anders!" Ik voelde mij echt afgewezen, niet toegelaten, buitengesloten. Zo kom je er niet in! Innerlijk wist ik dat ik nog steeds niet de juiste versie had.

Werd je er niet moedeloos van?

In zekere zin was ik diep van binnen werkelijk in shock. Maar tegelijkertijd wilde ik echt leren begrijpen hoe het dan wél moest.

Dus je wilde nog een keer een laatste versie maken?

Ik ben na de voorstelling in De Singel weer teruggegaan naar mijn hotelkamer in Antwerpen en ben toen weer gaan nadenken over wat er nu precies gebeurd was. Wat heb ik vanmiddag meegemaakt en wat wil God mij nu hiermee zeggen? De volgende dag, 13 september 1989, had ik een vrije dag zonder voorstelling. Wel had ik een paar interviews in Brussel maar stilletjes van binnen was ik voortdurend bezig met de vraag: "Hoe ga ik *Genoeg Gewacht* morgen precies spelen?" Gaandeweg begon ik mij meer en meer te realiseren dat het offer van de tekst in de kist nog niet het échte offer was. Ik had gedacht dat ik in *Genoeg Gewacht* eerst een offer zou moeten brengen en dat ik dan die kleren zou mogen aantrekken en het licht in zou mogen lopen, en dat het dan klopte. En dat speelde ik. Maar omdat de tekst niet in de kist was gevallen en de gordijnen niet waren opengegaan, werd mij daarna meer en meer duidelijk dat ik het offer niet moest spelen, maar dat het een offer was dat ik in de werkelijkheid echt moest brengen. En dat offer was niet de tekst maar....

mijn theater! Op 14 september begon het in mijn binnenste een besef te worden dat dit écht zo was. Ik schrok er natuurlijk ontzettend van, dat mijn theater voorbij was, mijn theater....! De Ontmoeting die God mij gegeven had, was niet meer te spelen. Ik kon deze alleen nog maar leven, kleine mens die ik ben in een relatie met de levende God Die zich had laten vinden. Het theater was als drager van die Ontmoeting tekort gekomen. Het theater was ontrouw geworden, niet alleen aan God, maar ook aan mijzelf. Het hield gewoon op, er was niets meer te spelen!

En dat moest je jouw publiek die avond gaan uitleggen?

Dat moest ik mijn publiek gaan uitleggen.

De voorstelling zou om 20.00 beginnen?

Ik ben in de middag naar mijn kleedkamer gegaan, heb daar zitten nadenken en zo liep het naar de avond toe. De mensen om mij heen kwamen op een gegeven moment vragen: "Jozef, wat doen we?" Want zij merkten natuurlijk ook dat er iets gaande was. Ze voelden dat er iets zou gaan gebeuren. Ik heb toen gezegd om alles maar gewoon klaar te maken voor de voorstelling. Dat is toen ook gebeurd. Alles is klaargezet voor de voorstelling. In mijn gedachten en overwegingen heb ik toen tegen God gezegd dat ik écht heel zeker moest weten of ik mijn theater werkelijk moest stoppen. Want de ramp zou compleet zijn als ik dat vanuit mijzelf zou doen terwijl dat misschien helemaal niet Gods bedoeling was.

Hoe heb je die zekerheid gekregen?

Die zekerheid heeft God mij gegeven. In mijn koffertje had ik altijd een klein Bijbeltje. Sinds jaar en dag zat dat in mijn koffertje, al keek ik er nooit in. Ik had mij voorgenomen het Bijbeltje uit de koffer te nemen, de kleedkamer uit te gaan naar boven, naar de zaal, naar de plek op het toneel waar de Jongeman altijd stond om zijn vragen te stellen aan de lichtman. Op die plek zou ik het Bijbeltje openslaan en de tekst die ik dan zou lezen, dat zou ik doen. Want ik kon in mijzelf nog niet de kracht en zekerheid vinden om te stoppen. Ik moest het echt zeker weten!

En dat heb je gedaan?

Dat heb ik gedaan. Het was half acht, kwart voor acht. Ik ben naar boven gegaan. De mensen kwamen de zaal al binnen. Je hoorde het gebruikelijke geroezemoes. Ik kon hen zien maar zij mij niet, want ik stond achter een zwart gazen doek en in de zaal was het licht en bij mij was het donker. Ik heb naar het binnenkomende publiek in de zaal staan kijken zoals ik wel vaker deed vóór de voorstelling. Toen ben ik inderdaad op dat plekje gaan staan van de Jongeman, tussen die twaalf stoeltjes van Genoeg Gewacht. In het midden van die stoeltjes was een plekje vrij en daar ben ik gaan staan en heb dat kleine Bijbeltje in één beweging opengeslagen. En toen las ik en mijn oog viel op de woorden: `Daarom, ga weg uit hun midden en scheidt u af, spreekt de Heer, en houdt u niet vast aan het onreine, en Ik zal u aannemen en Ik zal u tot Vader zijn.` (II Korinthiërs: 6 -17) Dat was de tekst die God mij gaf!

En toen wist je onmiddellijk dat je moest stoppen?

Ja! Mijn hart kreeg toen de zekerheid die ik nodig had. Ik heb het Bijbeltje in mijn rechterzak gedaan en ben zonder nog te aarzelen, een kwartier voordat de voorstelling zou beginnen, voor het doek gegaan. En terwijl ik met mijn hand in mijn rechterzak het Bijbeltje vasthield, heb ik het aanwezige en binnenkomende publiek toegesproken:

"Ik zal het u proberen uit te leggen. Ik hoop dat u één ding voor mij hebt en dat is respect voor mijn beslissing. Ik zal nooit meer spelen. Ik ben een werkelijkheid genaderd die niet meer te spelen is. Ik heb ontzettend lang gezocht, ben overal geweest. Uiteindelijk kwam ik tot de conclusie en die conclusie ben ik nu zelf, dat de zoeker zoekt, maar hij wordt gevonden. Daarom sta ik vanavond voor het laatst op de planken."

In eerste instantie zie je dat de mensen lachen. Ze denken dat het een grapje is.

Zoals de clown van Kierkegaard die de zaal binnen komt rennen en "Brand!" roept. Het publiek lacht maar er is werkelijk brand...

Ja. Ze denken dat het bij de voorstelling hoort. Maar op een gegeven moment begint het toch stiller te worden. En als ik dan de naam van Christus uitspreek, wordt het ineens doodstil.

"U gelooft me niet, maar dat is het bedrieglijke van theater. Dus daarom, dames en heren: om deze man, om Christus, daarom alleen heb ik dit stuk gezocht. En ik weet nu dat dit zo

is en ik stap uit dit vak. Voor mij is het voorbij. Ik zoek de werkelijkheid. Ik kan geen dingen meer zeggen die niet waar voor mij zijn. Ik zeg u allen goedendag. Ik ga. Het ga u allen goed. Het geld wat u hebt betaald kunt u terugkrijgen aan de kassa."

Het is tweeëntwintig jaar later. Je woont nu alweer twintig jaar in een klein hutje in een dorpje in de Betuwe als kluizenaar. In die twintig jaar is de wereld enorm veranderd. De mensen die jou bezoeken komen met kleine en soms grote vragen. Terwijl de wereld verandert, blijven de grote levensvragen hetzelfde: Bestaat God? Is er leven na de dood? Waar komen we vandaan? Schepping of evolutie? Maar ook het religieuze perspectief vanwaaruit die vragen gesteld worden, is net als de wereld veranderd. In Nederland is er de afgelopen veertig jaar een opvallende verschuiving van een theïstisch naar een holistisch godsbeeld. De God van het Christendom, Christus, lijkt te zijn ingeruild voor een individuele beleving van het goddelijke. De kerken lopen leeg terwijl de oplagen van Happinez telkens verhoogd moeten worden. Eigenlijk is de religieuze ontwikkeling in Nederland in de afgelopen veertig jaar, de tijd dat jij acteur bent, als je dat tenminste nog steeds mag zeggen, omgekeerd aan jouw persoonlijke ontwikkeling. Je hebt je in 1989 bekeerd tot de Orthodoxe Kerk, een kerk met een heel uitgesproken godsbeeld en met dogma's. Veel mensen deinzen daar tegenwoordig juist voor terug. De meeste mensen, mag je misschien wel zeggen. Jouw zoektocht in Genoeg Gewacht heeft dus eigenlijk geleid tot een bijna anachronistische positie in deze wereld. Jouw manier van leven is eigenlijk ook een anachronisme. Je leeft in een klein hutje zonder elektriciteit, stromend water en internetaansluiting. Je noemt je wel eens 'acteur van Christus'.

Hoe moet je dat zien? Is het dorpje waar je nu woont het theater geworden en zijn de voorbijgangers het publiek?

Nadat ik gestopt was, heb ik Oudvader Porphyrios ontmoet in Athene, een starets van de Heilige Orthodoxe Kerk, die op dat moment nog leefde. Deze wist zonder dat ik het hem vertelde dat dit allemaal was gebeurd en dat God dit inderdaad zo met mij had gedaan. En hij heeft toen gezegd dat ik nu 'acteur van Christus' moest worden. En zo ben ik uiteindelijk door een heel grote crisis heen toegetroten tot de Heilige Orthodoxe Kerk, de oude Kerk van het eerste uur. Toen het allemaal weer rustig werd in mijn hart, ben ik trouw aan de woorden van Vader Porphyrios gaan schrijven aan een stuk dat ik *De Ontmoeting* heb genoemd. Dat stuk zou ik in het seizoen 91/92 gespeeld hebben, als je dat tenminste zo kunt zeggen, ware het niet dat 'acteur van Christus' nog iets heel anders bleek te zijn dan ik toen nog dacht.

Je hebt aanvankelijk gedacht dat vader Porphyrios met 'acteur van Christus' bedoelde dat je weer terug zou gaan naar het theater?

Ja, ik kon het maar op één manier opvatten, namelijk dat ik nu als acteur toch iets zou gaan spelen over het geloof, over God of over het geestelijke leven. Maar ik was natuurlijk juist gestopt omdat ik zag dat het theater die ervaring van de ontmoeting met de levende God niet meer kon dragen. Dus het was voor mij wel verwarrend. Maar omdat ik innerlijk wist dat ik moest gehoorzamen aan Vader Porphyrios en dat zelf ook echt wilde, heb ik werkelijk geprobeerd dat stuk *De Ontmoeting* tot stand te brengen. En in zekere zin was dat ook wat ik moest doen. Maar Gods wegen zijn ondoorgrondelijk.

God wilde met mij iets in de wereld gaan doen. Maar het is niet zo dat ik een telefoonlijntje heb met God, dat God tegen mij spreekt. Op Zijn manier laat Hij mij zien wat ik moet doen.

De zoektocht van Genoeg Gewacht, gaat die dan nog steeds door?

Nee... Nee... Nee...

Maar je moest en je moet daarna wel blijven zoeken?

Ja, maar nu ging het erom, hoe ik de Ontmoeting die God mij had gegeven, als 'acteur van Christus zou' doorgeven aan mijn publiek. Want dat is natuurlijk ook de taak van de acteur. Daarna werd me duidelijk dat ik *De Ontmoeting* die ik had geschreven helemaal niet zou gaan spelen, maar dat ik deze zou gaan leven, zou gaan doen. En dat was de allergrootste stap: het verlaten van mijn vrouw en kinderen, van mijn huis en alles wat ik ook maar had om uiteindelijk in het fietsenhok met de kist van de Dwaas deze vertelling te beginnen. Als een beginpunt van een Verkondiging die vanuit het theater de wereld in wordt geschoven. Zo van, Jozef, Ik heb iets geschreven dat jij voor Mij moet leven, voor Mij moet doen.

Door de ontmoeting met God is er eigenlijk een totale omkering in jouw leven gekomen: het theater is werkelijkheid geworden; de werkelijkheid is theater geworden?

God heeft mij laten zien en ervaren, dat Hij de Schrijver van deze wereld is. Jij hebt jouw poppenkast. Ik heb Mijn Poppenkast.

Je kwam uit het kleine theater in het Grote Theater?

Ja. En het klopt echt. Als je naar de ontwikkeling van mijn werk kijkt, dan zie je ook dat er steeds een nieuw luikje opengaat. In mijn theater zie je eerst een poppenkast van jutelappen waarin een mannetje achter een doek zit te spelen. En dan valt het doek op een gegeven moment naar beneden en dan wordt dat mannetje in de poppenkast zichtbaar. Dan zie je dat hij onder de speelplank door de poppenkast uitkomt met de poppen op zijn hand en dat er een relatie ontstaat tussen hem en zijn figuren. Uiteindelijk pakt hij zijn poppen in een kist en loopt daarmee de wereld in. Maar dat is dan nog gespeeld. Ik heb me eigenlijk nooit echt alleen poppenspeler gevoeld, ik was ten diepste altijd acteur, maar de poppenkast moest op een of andere manier het begin zijn van de vertelling. Zo ben ik op een gegeven moment gaan begrijpen dat als ik een poppenspeler ben en de poppen leven door mij, dat ik op die manier ook leef door God. Wij zijn geen poppen van God, in die zin van lappen en zo, maar wij zijn personen. En die personen zet God als het ware op Zijn hand. Bij een handpop is dat ook zo, heel direct, hup een hand erin en de pop komt tot leven. En zo doet God het ook met ons. Eerst neemt Hij klei en Hij blaast Zijn adem en hup, hij leeft! Dat is écht waar! We komen helemaal niet uit de aap. Dat is een idee van de mens die Gods hand nog niet ziet.

Uit mijn zoektocht naar de juiste inhoud van *Genoeg Gewacht* is gebleken dat de mens zijn eigen oplossing niet kan zijn. Met alles wat in mij was heb ik geprobeerd om de Jongeman op een rechtmatige manier als het ware op eigen kracht onder die bloeiende Paradijsboom thuis te laten komen, maar steeds was er iets dat mij op een of andere manier terechthees. Ik

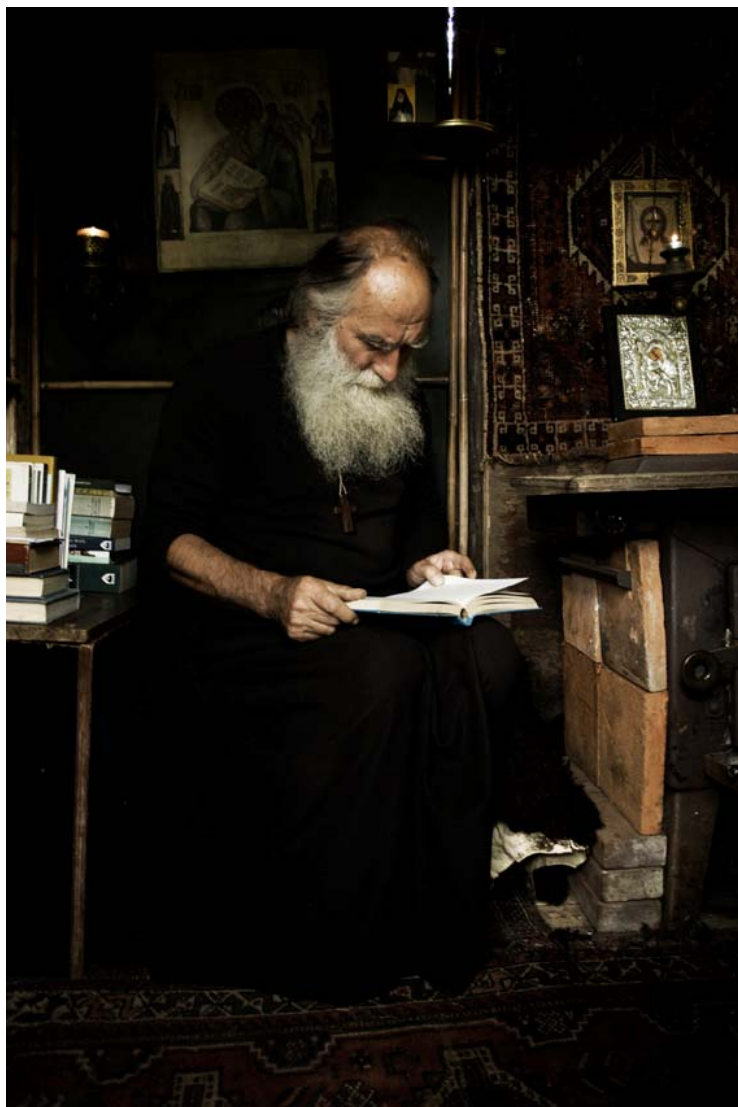
wilde zeggen "Wacht niet langer want je bent het Zelf!" maar iedere keer en bij iedere nieuwe versie was er iets dat mij verontrustte en vragen stelde.

De oplossing van het Oosten was dus niet het antwoord?

Nee... Boeddha zegt: "Gij zijt de Boeddha, word wie gij zijt." Maar Christus zegt niet: "Gij zijt de Christus." Ik ben niet Christus, dus zegt Christus dat ook niet. Dat is ook het grote verschil tussen het Boeddhisme en het Christendom. De Boeddha is een soort Zélfrealisatie en de Christen realiseert Zichzélf niet. Hij wordt gerealiseerd, al kun je dat woord beter niet gebruiken. Een Christen wordt geheiligd. Je wórdt geheiligd. Je wordt niet heilig vanuit jezelf. Gód is heilig. God heiligt. Het verschil tussen Boeddha en Christus kan gewoon niet groter zijn. Het wonder van Christus is de relatie tussen God en de mens. God is God en de mens is een mens-God, een mens die dóór God áls God kan worden. Dát is zijn bestemming. Maar de mens kan dat niet vanuit zichzelf. De Verlichting die je bij de Boeddha en in het Oosten tegenkomt, kom je ook in het Christendom tegen. Maar in het Christendom verlicht of verlost de mens zich niet zélf.

Zelfverlossing is een menselijke oplossing?

Het is een oplossing van een schepsel dat nog niet weet dát hij een schepsel is en dat er dus ook een Schepper is. Dus het woordje in een boek zit zichzelf op te lossen omdat het de schrijver van het boek nog niet kent. Hij wordt geschreven door de schrijver, maar dat weet het woordje nog niet. En nu probeert het zichzelf te realiseren.

Jozef van den Berg (2009). Foto Helena Satter www.helenasatter.com

Een Boeddhist wil dat het woordje oplost?

Ja, eigenlijk dat het woordje weer inkt wordt en weer in de inktpot verdwijnt. Maar in het Christendom is dat heel anders. In het Christendom is elke mens geroepen tot een persoonlijke relatie met God, een eeuwig schepsel van een volmaakte Schepper! Wanneer je vanuit de mens gaat zoeken naar een oplossing, naar Verlichting, dan probeer je vanuit jezelf iets te verwerven, volmaakt te worden. Dat speelt natuurlijk ook in de leer van de reïncarnatie. Je hebt dan een aantal levens nodig om tot het nirvana te komen, waar de Verlichting je kan bereiken. Maar dat heeft de mens allemaal bedacht, omdat hij de goddelijke liefde nog niet kent. God heeft het op die manier helemaal niet nodig. God is volmaakte liefde, Die ons volmaakt lief heeft.

Ik heb *Wachten op Godot* gebruikt als uitgangspunt omdat ik getroffen was door het gegeven van het eeuwige, bijna zinloze wachten van de zwervers op Godot. En in mijn eigen leven was mijn stervende broer ook een zwerver geworden, iemand die wachtte op Godot, die hem zou genezen. Ook ikzelf was ten diepste een zwerver, een verloren zoon. Bij Godot heb ik toen al wel aan Christus gedacht... Ik had niet voor niets twaalf stoelen in het kleine theatertje staan. En voortdurend hoorde je de *Stabat Mater* van Vivaldi, de muziek die hoort bij de wenende Moeder Gods. Bij die muziek heb ik zitten nadenken over Godot, die komen moet. Daarachter, in mijn hart, hield Christus Zich nog verborgen. Ik kon het nog niet toelaten. Totdat Hij tevoorschijn kwam en zei: *Waarom zie jij steeds maar niet dat Ik niet komen kán, omdat Ik er al ben! De Vaders zeggen dat God ons zoekt op al onze wegen. Dat is werkelijk zo... onbevattelijk!*

Jouw persoonlijke zoektocht in Genoeg Gewacht heeft tenslotte geleid tot het moment dat God zich door jou heeft laten vinden en dat jij door God gevonden bent. Betekent dit ook dat iedere mens die écht zoekt uiteindelijk God zal vinden, zélf door God gevonden wordt, zoals jij door God gevonden bent?

God zal in ieder geval één ding niet doen, zeggen diezelfde Vaders, Hij zal onze vrijheid nooit inperken. Hij zal jou niet als een marionet Zijn Koninkrijk in sturen. Hij heeft in de mens een kunstenaar geschapen, een wezen, een persoon. Dat is ook onze zwaarste opgave. Iemand zijn is ontzagwekkend! Ik weet zeker dat er in heel de kosmos geen groter wezen is of kan zijn dan de mens. De persoon is in staat werkelijk lief te hebben en iets hogers is er niet. Het mysterie is zo groot!

Als je als mens wetenschappelijk in staat bent om onze oorsprong uit te leggen, dan zouden we ook in staat moeten zijn elkaar lief te hebben. Maar juist dát kunnen we steeds minder. Ergens klopt er iets niet. Op het moment dat je alles weet, maar thuis alles in elkaar slaat, wat voor kennis heb je dan vergaard? Hoe komt het eigenlijk dat we met al die kennis zo onrustig zijn? Hoe komt het dat we steeds meer gaan denken ik, ik, ik en hebben, hebben? Er klopt iets niet! Op het moment dat je werkelijk bij de waarheid bent, zou je ook rustig moeten zijn want de waarheid en de rust horen bij elkaar. Maar de wereld is helemaal niet rustig. De mensen zijn nog nooit zo onrustig geweest! Iedereen weet dat ook. Waar gaat dit eigenlijk heen? Er zijn telkens steeds grotere excessen van geweld. Christus zegt: Aan de vruchten zul je de boom herkennen. Je krijgt dus kennelijk slechte vruchten. Klopt het wel? Maar op het moment dat je werkelijk bij het Ontstaan van

de wereld en van de kosmos bent, dan ben je ook bij de Liefde. En dan ben je rustig.

Waarom zou God in Zijn Schepping de evolutie niet gebruikt hebben?

Omdat God... (na een lange pauze) omdat God een persoonlijke God is. Hij schept de wereld door het Woord dat Hij spreekt. Hij zegt iets en het is er! Hij heeft die hele vanzelftheorie helemaal niet nodig. Hij schept in de mens een wezen naar Zijn eigen beeld en gelijkenis. De mens verschilt als wezen totaal van het dier. Het hart van de mens is een hart dat God op een persoonlijke manier werkelijk kan leren kennen. Zo heeft God het op een onbevattelijke manier gemaakt. Wij leven jammer genoeg maar in een heel klein gedeelte van dat hart. We denken te kennen, door de wetenschap, met internet enzo..., zeg maar via het verstand, met het hoofd. Maar de monnik gaat de weg van het hart en richt zich naar binnen en bidt voortdurend: "Heer Jezus Christus, Zoon van God, Ontferm U over mij!" En in zijn hart krijgt hij antwoord. De wetenschap komt bij een kennis die zich steeds meer splitst, specialiseert en uitwaaiert terwijl de kennis bij de monnik juist de andere kant op gaat. Hij ontmoet in zijn hart een liefde die alles omvat! Het is een heel groot Mysterie. En dat is wat Christus ons leren wil.

Johannes (Henk) van den Heuvel (Veenendaal, 1963) studeerde van 1983 -1988 aan de kunstacademie in Arnhem en hield zich van 1984 tot 1993 intensief bezig met theosofie, vedanta en yoga. Van september 1989 tot oktober 1991 speelde hij in een klein gezelschap

**poppenkast op straat. Geraakt door de getuigenis van Jozef van den Berg trad hij in 1997 toe tot de Russisch Orthodoxe Kerk. Sinds 1999 is hij eigenaar van Studio Mimesis en kunstschilder. Daarnaast schrijft hij dagelijks voor de weblog Woest & Vredig:
<http://dekluizenaar.mimesis.nl>**

Theaterproducties van Jozef van den Berg

Het wonderbaarlijke leventje van klein mannetje Pluim (1973)
"Improvisaties" voor volwassenen (1973-1976)
Samenkomst der Poppen (1977)
Mijn Beste Vriend (1978)
Moeke en de Dwaas (1980)
Appeloog (1981)
Bericht van Eenoog (1981/1982)
De Dans van de Bultenaar (1982)
Het Geheim van de Toren (1983)
Troev of De Verdronken Visser (1983)
De Man met de rode hoed (1983)
De Geliefden (1985)
Het Geluk van Morgen (1986)
De Pleisterplaats (1987/1988)
O... Oceaan (1988)
Genoeg gewacht (1988/1989)
De Omgekeerde Wereld (1990) (nooit tot stand gekomen)
De Ontmoeting (1991) (nooit gespeeld)